pridobiti Francijo za vzhodni pakt, ki bi Nemčiji onemogočil vsako vojaško avanturo. Francija se je sicer z rimskim sporazumom in londonskim sporazumom pošteno vplela v angleške mreže, vendar vidi Sovjetska Zveza v londonskem sporazumu to dobro stran, da bo Nemčija prisiljena podvreči svojo oborožitev mednarodni kontroli, male države Srednje Evrope pa bodo izvajale pritsk na Francijo in tako onemogočile vstajenje pakta štirih. Tako akcija Sovjetske Zveze za organizacijo miru v Evropi ni brez upanja na uspeh.

Notranje-politično označuje dobo zadnjega meseca nastop Jevtićeve vlade in razpust parlamenta. Stojimo pred notranjepolitično pregrupacijo. Dopolnilne volitve v senat so bile samo prehodna epizoda iz starih grupacij v nove in so samo pri nas v Sloveniji dobile poseben pomen z nastopom nevtralne Žebotove liste.

Kakšne bodo nove grupacije, je težko prerokovati. Gotovo se zdi le to, da bodo za SLS, ki hoče na vsak način v eno bodočih kombinacij, predstavljale, da porabimo (in opravičeno) gospodarsko terminologijo, poskus stabilizacije na nižji točki. Za senatske volitve je nastopala nevtralna lista v imenu slovenskega ljudstva. L. 1931 je SLS prav tako nastopala v njegovem imenu. Razlika med obema nastopoma kaže, da se je pri SLS pojavilo razlikovanje med interesi raznih denarnih zavodov in interesi slovenskega ljudstva. Qui bene distingit, bene — regnat. Upamo, da se bo tudi slovensko ljudstvo za naprej navadilo na to razlikovanje in izvajalo posledice. JNS oz. razni njeni predhodniki so že predobro znani.

Jože Vilfan.

Kritika

Andrej Gabršček: Goriški Slovenci — Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. I. knjiga. Od leta 1830 do 1900. II. knjiga. Od leta 1901 do 1924. V Ljubljani. Samozaložba. 1932—1934. Str. 591 in 632. 8°.

Težko je soditi o delu, o katerem si avtor sam ni bil čisto na jasnem. Po naslovnem listu naj bi dve obširni knjigi „Goriških Slovencev" obsegali „narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice", a že na prvi strani prve knjige in drugod trdi avtor, da namerava napisati, oziroma da piše „zgodovino političnega, narodnega in gospodarskega razvoja goriških Slovencev". Naj sodimo torej knjigo po naslovu kot zbirko narodnih, kulturnih, političnih in gospodarskih črtic, ali kot sintetično zgodovinsko delo? Obenem osupne bravca obseg dela — nad 1000 strani — ki je za našo pokrajinsko zgodovinsko literaturo naravnost fenomenalen. Torej kako in kaj je s knjigo?

Delo je metodično zgrešeno. Pisec, ki je živel dolga leta v Gorici kot viden in ognjevit časnikar ter spreten in uspešen političen agitator, je nabral gradivo iz goriškega časopisja in ga kronološko nanizal od leta do leta. Ni se pa potrudil, da bi sestavil iz gradiva sintetično zgodovinsko delo, ali vsaj zgodovinske črtice, ker je očividno domneval, da nudi gradivo samo dovolj jasno sliko političnega dogajanja, da so ekscerpti iz slovenskega časopisja od leta 1843 dalje že zgodovinske slike in črtice.

Prva osnovna napaka Gabrščkovega dela je njegova metoda, kronološko nizanje gradiva. Druga osnovna napaka izvira iz mnenja, da so časopisni eks-

cerpti zadostno gradivo. V resnici so le pomanjkljivo gradivo, ki ga je treba dopolniti še iz drugih virov. Treba je imeti v evidenci tudi drugo politično literaturo in zlasti tudi zgodovinsko-politične spise. Gabršček je z neobičajno suvereniteto ignoriral skoraj vse druge vire in zgodovinsko literaturo. Saj je res, da je naša zgodovinsko-politična literatura še majhna, a vendar imamo nekaj del, ki bi jih bil moral Gabršček upoštevati in ki bi mu ob enem pokazala še druge vire, ki jih ni rabil, ali jih morda niti poznal ni. In tako je postala njegova zgodovina goriških Slovencev nepregledna, ostala je kljub ogromnemu obsegu nepopolna, ne nudi pravilne slike političnega dogajanja, temveč samo nakopičeno gradivo, ki se mu izdatno pozna, da ga ni rešetala vešča in kritična roka.

Omejitev na gradivo, ki ga nudi politično časopisje, se je morala naravno maščevati najbolj pri opisu one dobe, ob kateri so imeli Slovenci le prav malo političnega časopisja. Goriški Slovenci pa do Marušičeve „Domovine" (1867) sploh niso imeli političnega časopisa, in tudi goriški dopisi v „Novicah" in drugod so bili tako redki, da ne morejo zadoščati političnemu zgodovinarju. Vsa pomanjkljivost Gabrščkove metode se nam pokaže že takoj ob letu 1848. Če bi bil avtor vzel v roke vsaj Apihov spis „Slovenci in 1848. leto", zapisnike dunajskega in kromeriškega državnega zbora, zapisnike ustavnega odbora itd., bi bil našel kaj več gradiva o vsekakor zanimivem delu goriških slovenskih poslancev v revolucijski dobi. Tako pa izvemo o njih le prav malo, a prav nič ne o tem, kakšno stališče so zavzeli ob dveh najvažnejših problemih revolucije, ob vprašanju zemljiške odveze in nove avstrijske ustave. Kaj pa je mislilo ljudstvo, kaj je hotelo in kaj pričakovalo od revolucije, o vsem tem ne zvemo ničesar, ker onih par časopisnih glasov, ki jih Gabršček navaja, in izjave dveh ali treh društev še nikakor ne slikajo resničnega ljudskega mnenja in pričakovanja. Tu bi mu odprli baš govori slovenskih goriških poslancev v državnem zboru nove vidike. Zato so tudi avtorjevi sklepi pogostoma nepravilni, ker jih je utemeljil samo s časopisnimi članki in noticami. Da so bili goriški Slovenci leta 1848 „vsi zelo vneti borci" za zedinjeno Slovenijo, je vsaj močno pretirana sodba, saj je g o r i š k i poslanec Gorjup, ki je bil sicer glede zemljiške odveze zelo radikalen, v ustavnem odseku glasoval proti Kavčičevemu predlogu, da se naj Avstrija razdeli po narodnostih, in je zahteval, naj ostane Goriška samostojna kronovina, ter je bil pripravljen zadovoljiti se z osnovo po okrogih za zaščito narodnih manjšin.* Tako radikalnih politikov, kot je bil Kavčič, smo imeli v resnici prav malo, in velik del slovenske inteligence je stal še ves pod vplivom predmarčne dobe in bil še zaverovan v historične kronovine. Gibanje med kmetskim ljudstvom pa je imelo izrazit agrarno-socialni značaj. Za kmečke množice je bila nujna ureditev zemljiške odveze, upravna in ustavna vprašanja jih niso zanimala.

Sicer se Gabršček za starejšo dobo izogiblje vsake sodbe, kritične besede, kakršnekoli razlage navedenih dejstev in razmer, če izvzamemo njegovo protiavstrijsko in protihabsburško stališče, ki se pa tudi kaže le v prav primitivnih sodbah. Naj navedem kot primer še čitalniško dobo, kjer beremo kronološko leto za letom programe in časopisna poročila o čitalničnih prireditvah, ki vsebujejo samo hvalo, tako da bi mogel nepoučen bravec soditi o vrlih in vseh časti vrednih prednamcih čitalniške dobe, da so bili sami

* Pozneje je glasoval Gorjup za razdelitev, ki jo je predlagal Palacký.

svetovni igralci, virtuozi in pevci genijalnega formata. Gabrščekseveda ne pozna sodobne Levstikove sodbe o čitalniških prireditvah in načinu, kako je časopisje o njih poročalo, zato mu je vse zlato, kar se sveti! Seveda se tudi ni potrudil, da bi nam objektivno slikal pomen čitalnic za našo politično in kulturno zgodovino, akoravno mu tudi za to ni manjkalo pripomočkov. In morda bi kazalo vsaj omeniti, da je čitalniško gibanje zajelo na Goriškem širše ljudske plasti, kakor v drugih slovenskih pokrajinah. Kolikor sem mogel dognati, je imela Primorska brez Istre 25 čitalnic, ostala Slovenija pa le 33. Mimogrede smemo tudi prašati, zakaj je v letu 1863 popolnoma prezrl Levstikov „Naprej" — omenja ga le po neki polemični notici v „Novicah" — ali res ni imel „Naprej" nobenih vesti, dopisov in prispevkov iz Goriške, ki bi bili vsaj tako važni kot razne napitnice na čitalniških besedah?! Saj je vendar iz Gorice prišel v „Naprej" predlog, naj bi Slovenci sprejeli hrvaški in srbski jezik in slovstvo, ki je dal Levstiku pobudo, da je temeljito razčistil to vprašanje. In tudi Lavriča je najti med Naprejevimi sotrudniki!

Niti malo se ni Gabrščekpotrudil, da bi bil odkril globlje socialne in kulturne vzroke raznih političnih sporov. Rad priznavam, da kažejo ti spori na Goriškem v izredni meri videz malenkostnih osebnih ambicij in osebnega prerekanja, a če bi bil pisec pogledal v našo političnozgodovinsko literaturo in tudi nekoliko dalje po svetu, bi se mu odkrili globlji vzroki teh bojev in sporov. Tako je ostal v bistvu nepojasnjen politični nastop Mahniča in „novostrujarjev". Akoravno je Gabrščekobdelal zlasti spor z Mahničem in Gregorčičem zelo obširno, pojasnil vloge posameznikov, osebne simpatije in antipatije, se ni nikjer dvignil nad osebna trenja k formulaciji notranjega dogajanja in ni označil socialnih in gospodarskih sil, ki so že zdavnaj podirale enotno politično organizacijo. To ni bila samo „ločitev duhov", ampak ločitev vsled socialne diferencijacije slovenskega ljudstva. V času, ko so imeli Mahnič, „klerikalci" in „novostrujarji" že širše poglede in tuje vzorce — naj omenim samo, da je začel izhajati v Londonu „The Christian Socialist" že 1850. leta — ter so publicistično in organizatorično pripravljali ločitev in smrt stari skupni politični organizaciji, so napredni elementi držali roke križem, niso se zavedali dalekosežnosti Mahničevega nastopa, so še dalje dremali v sladki opojnosti vseslovanskega zanešenjaštva in fantazirali in se navduševali za cirilo-metodijsko cerkev, za skupen jezik in podobne stvari, ki so bile za socialnogospodarske in kulturne potrebe slovenskega ljudstva, torej za njegovo politično življenje, le prav efemerne važnosti. Ker se Gabrščektudi danes še ne zaveda, kaj vse je oblikovalo politično življenje, so njegove sodbe včasih res presrčno naivne, da mu jih bravec ne more zameriti, temveč le uživati; tako n. pr., ko pripoveduje, da je Mahniča „po možnosti varoval pred osebnimi napadi, kvečjemu je prišla v ‚Soči' kaka hudomušna zafrkacija, ki je pa včasih še bolj izdala", ali pa ko trdi, da je Mahnič odložil uredništvo stare „Soče", ker se je „naveličal praskanja z mano (t. j. z Gabrščkom), ki sem mu bil vedno za petami in to na eleganten način, kakor robati Kraševec ni znal". Ne bomo se torej čudili, da Gabrščku še danes nekako imponira in se mu zdi mikavna in „jako interesantna" proslula rubrika „Tutti frutti" (po naše: tajnosti izpod farovških kovtrov), ki more nuditi zgodovinarju samo dokaz duševne onemoglosti malomeščanske inteligence in pomanjkanja politične izobrazbe in političnih ciljev; enako mu ne moremo in ne smemo zameriti, če ponavlja včasih pod krinko zgodovinske objektivnosti tudi kako robato neokusno sodbo („kvintal mrtve, prazne, neporabne mase").

Gabršček je namreč ostal v bistvu vseslovanski nacionalist Podgornikove šole, ni rastel in dozoreval s svojo dobo in ne vidi problemom preteklosti v osrčje. Obtičal je kot kronist v množici gradiva, v množici popisanega papirja, v množici ekscerptov. Vse delo je napel na eno samo struno, na kateri brenka o heroičnosti in uspešnosti političnih bojev na Goriškem in o velikih zaslugah malomeščanstva za zemeljsko srečo slovenskega ljudstva. Ne zaveda se pa kričečih disakordov, ki zazvenijo bravcu iz onih strani, kjer vidi po njegovem pripovedovanju ob vseh važnejših momentih, ob prelomih med „mladimi" in „starimi", med kmeti in trškomestnimi petičniki, med delavci in kapitalom namesto objektivne slike zgodovinskega dogajanja le posnetek osebnih bojev, osebnega prerekanja in zmerjanja. Pisec si je sam izpodmaknil tla, na katerih bi bil lahko res kaj dobrega ustvaril, da bi namreč kot zrel in starčevsko moder mož napisal svoje spomine, sodeč in tehtajoč iz polne svobodoljubne širokogrudnosti svoje, svojih sodelavcev in nasprotnikov u s p e h e in n e u s p e h e.

Še bolj kot prva knjiga razočara bravca druga knjiga, kjer se je razpasla Gabrščkova metoda do absurdnosti. Kaj naj rečem k poglavju „Osebne vesti", ki zavzemajo leto za letom po več strani in kjer bereš manj važna ali sploh brezpomembna „personalia" kot n. pr., da je adjunkt NN napredoval iz XII. v XI. plačilni razred, da se je poročil učitelj AB v Šebreljah z gospodično CD iz Tribuše itd. itd. Znak nekritičnosti in nezmožnosti ločiti pomembne pojave od manjpomembnih ali brezpomembnih je tudi naštevanje maškerad, veselic in plesov, ki so kajpak imeli vsi sijajen uspeh in so bili po Gabrščkovi stereotipni sodbi „Goriškim Slovencem v čast in ponos". Ob takih in podobnih hvalospevih o malomeščanskem rajanju za narodni blagor se človek bridko zamisli, — vprašal bi pa vendar, ali je bilo vse to goriškim Slovencem tudi v politično, gospodarsko in kulturno k o r i s t? Kronološka ureditev od leta do leta je imela tudi posledico, da je postalo pripovedovanje nepregledno, da je gradivo včasih skoraj kaotično pomešano, da se mora pisec nujno ponavljati in da ne dobi čitatelj nobene plastične slike. Ker se je Gabršček predvsem omejil na gradivo iz „Soče" in premalo vpošteval nasprotno časopisje, ne moremo njegovemu delu priznati objektivnosti, saj je n. pr. popolnoma zamolčal ves spor, ki ga je imel s Tumo, z ustanoviteljem narodno-napredne stranke. Zabrenkal je še na drugo struno z dokazom, da so bili liberalci beli in klerikalci črni, da so vso politično revščino in vse politične neuspehe zakrivili samo klerikalci in da je tudi polom liberalnih gospodarskih zavodov implicite le njih hudobno delo. Tako je zašel tudi v drugi knjigi v napačno pojmovanje in presojanje političnega položaja goriških Slovencev. Dokazati je hotel, koliko je storila narodno-napredna stranka za goriške Slovence in kako globoko je bila zasidrana v ljudstvu. Ni pa spoznal, da so bile volivne zmage naprednih kandidatov predvsem posledica bojev med staro Gregorčičevo skupino in „novostrujarji" — torej le slučajne zmage. Ob največjem volivnem uspehu je ležala v resnici goriška narodna napredna stranka na gospodarskem in političnem umiralu. Na kmetih so jo od leta do leta uspešno izpodrivali krščanski socialci, v mestih socialni demokrati, in le volivni sistem po kurijah — torej ostanki fevdalizma — in umetna omejitev volivne pravice industrijskega in kmečkega delavstva ter nemaničev so njej in italijanski liberalni večini zasigurali nekaj mandatov do uvedbe resnične demokratične volivne pravice.

Pozitivnim stranem Gabrščkovega dela so napisali že drugi poročevalci obilo hvale; opis podrobnega narodnega dela, dolgotrajnih in mučnih bojev za enakopravnost slovenščine v goriških šolah in uradih, pred sodnijo in davkarijo, pred glavarjem in žandarjem, kjer je Gabršček sam ob svoji dobi vztrajno in uspešno deloval v prvi vrsti, pietetno vrednotenje najmanjšega truda in dela društvenih predsednikov, tajnikov in blagajnikov, družabnih vzgojiteljev in plesnih učiteljev — za vse to mu bo bližnje in daljnje sorodstvo te pisane množice v enaki meri vračalo za njegove „Goriške Slovence" hvaležno in pietetno priznanje. Avg. Pirjevec.

Slovenski protestantski pisci. 1934. Tiskovna zadruga v Ljubljani. Izbral in uredil dr. **Mirko Rupel.**

Ta-le zbornik nam odpira vrata v najpomembnejšo delo naše slovstvene in kulturne zgodovine. V luči lastne in urednikove besede vstajajo pred našimi očmi osebnosti naše reformacije in prvi glasniki naše besede. Najlepša njihova stran je notranja svoboda, ki jim jo daje zavest o verski in nacionalni poklicanosti. Ta zavest jih je navdala s takšno duhovno močjo, da jim je služilo nemško in ponemčeno plemstvo, odtujeno meščanstvo in zgarano tlačansko ljudstvo pri upostavitvi slovenske protestantske cerkve in njene liturgične in propagandistične literature. Naši protestantski pisatelji niso bili slepi služabniki verske reformacije in njenih socialnih ter političnih nosilcev, temveč ideja protestanstva in njeni podporniki so služili n j i m, oziroma s l o v e n s k e m u n a r o d u. Zato veje iz njihovih del kljub verski povezanosti, o kateri morajo pisati, duh svobode! S suverenostjo, ki je slovenski človek po zatrti reformaciji ni več pokazal, razpravljajo z vladarjem in zastopniki plemstva, ker se zavedajo, da so oni — prvi in da jim le-oni morajo pomagati, ako je res načelo o novem in neposrednejšem doživljanju Boga — sveta stvar in človeška dolžnost. Če bi mogli svobodno delovati in živeti v domovini, bi nedvomno ustvarili ono obliko verskega življenja, ki bi bila našemu narodu najadekvatnejša ter bi tako postavili slovenstvo na najtrdnejšo nacionalno in kulturno podlago.

To dokazuje Ruplov izbor iz njihovih spisov. Zato se dviga njegovo delo iz kopice vsakdanje knjižne produkcije kot klic in opomin. Veliko delo je opravil urednik, ker je z ljubeznijo zbral kopo odstavkov iz protestantskih knjig, prepisal jih v današnji črkopis, razložil v Uvodu in v opombah. Še več! Gladko je poslovenil njihova nemška posvetila in odlomke pisem.

Zdaj ima slovenski izobraženec knjigo, ki mu zgovorneje kakor najboljša slovstvena zgodovina pripoveduje o početkih naše besedne kulture ter mu nalaga sveto dolžnost, da nadaljuje delo za duhovno in narodno svobodo.

Urednikov uvod govori o zgodovini reformacije na Slovenskem in prinaša jasne slike naših protestantskih pisateljev. Duhovito je Rupel izrazil misel, da so početki slovenske reformacije sad narodnega in evropskega kulturnega življenja v prvih desetletjih 16. stoletja. K posameznim karakteristikam bi dopolnil samo to, da je Trubarjevo mladostno zanimanje za švicarske reformatorje raslo iz onega zarodišča naše reformacije, ki se je stvorilo konec 15. stoletja na dunajski univerzi in da je bil najbrže posrednik med njim in protestanti Hvaletov učenec — Joahim Vadianus iz St. Gallena. Celo Trubarjevo zanimanje za Calvinove spise gre na rovaš teh stikov in tu je urednik premegleno očrtal razmerje med luteranstvom in kalvinstvom.

Tudi o Vergerijevem sotrudništvu se je na nekem mestu netočno izrazil, čeprav je pravilno mislil. Sploh bi bilo treba to epizodo Trubarjevega dela jasneje in podrobneje orisati. Bistra pa je Ruplova opazka o slovstvenem vplivu „meistersingerjev".

Izbira tekstov je zadovoljiva, čeprav je urednik preveč mislil na snovno zanimivost ter je premalo upošteval, da so naši pisatelji 16. stoletja verski bojevniki. Zelo rad bi videl v knjigi teološko analizo njihovih del v primeri s katoliškimi nauki ter psihološko razlago nastanka poglavitnih protestantskih gesel. V posameznostih bi opomnil k Ruplovemu izboru tekstov to-le: pri Registru bi naj objavil ves tekst, ker je spis dokumentaričen, b) pri Cerkovni ordningi bi tudi bilo dobro, ako bi bil radodarnejši s teksti, saj sam pravi, da je to „morda najzanimivejša Trubarjeva knjiga", c) iz Psalterja bi lahko navedel „predguvor čes ta psalter", kot ne samo polemičen, ampak splošno teološki spis, č) pri ponatisu iz Tega celega katehismusa bi želel več pesemskih tekstov, saj je knjiga pesmarica, d) od II. izdaje Novega testamenta bi moral priobčiti celo „opombo" ter Trubarjev kratki posnetek nad priliko o izgubljenem sinu. Tudi uvod v II. del Testamenta je zelo pomemben. Tu bi tudi lahko poudaril, da je bil II. del Novega testamenta posebej tiskan že 1581. l., ker ima svojo letnico in posebno paginacijo. Morda se je tudi posebej prodajal? e) v Hišni postili bi lahko našel bolj zanimive odstavke, ki bi natančneje povedali, da je Trubarjevo delo po Luthrovi Hišni postili duhovito prikrojeno za slovenske razmere.

Kar se tiče izbire iz drugih pisateljev naj omenim, da bi bilo vsekakor potrebno, da izvemo iz Bohoričeve slovnice še kaj drugega, ne samo uvod. Tudi to ni dobro, da ni iz obširnega Dalmatinovega slovenskega predgovora o Bibliji nobenega odstavka, saj je vendar to najoriginalnejši spis vsega slovenskega protestantskega slovstva. Tudi več odstavkov iz celotne Biblije bi bilo potrebno.

Toda to so morda le individualni pomisleki, ki se razblinijo v nič, čim bolj se zamislimo v bogastvo, ki je tu. To bogastvo nam je Rupel razjasnil z bogatimi opombami in razlagami.

Notranje bogastvo naše knjige izraža tudi zunanja oprema, lepota tiska in ilustracije. Skratka Ruplov izbor je najlepše knjižno darilo za mislečega človeka v naših časih. A. S.

Likovna umetnost

Umetnostne publikacije

Popolnoma svojstvena je knjižica Franceta Kralja, ki jo je lani izdal v „Slovenskih poteh". (France Kralj, Moja pot. Ljubljana 1933. Tiskovna zadruga. 71 str. in 18 slik). To je literarno delce slikarja in kiparja, osebna izpoved slovenskega umetnika. V vseh povojnih letih nam je najbolj manjkala taka literatura, ki bi z neposrednostjo svoje besede tolmačila življenje in doživljanje čisto svojevrstne osebnosti. Res, poklicanih in nepoklicanih tolmačev Kraljeve umetnosti ni bilo malo, pa vendar niso mogli prav razvozlati problemov okoli nje. A kako preprost je razvoj tega umetnika, če